

Kwartaalblad
Heemkundekring
Helmont

WINTER 2023
€ 3,25

HEEM

59

Lucas Gassel van Helmont
Het Robustelly orgel
To Hölscher
Het jachtrecht van de vrijheren
De Kamstraat

colofon

HEEMKUNDEKRING HELMONT

Inlichtingen:

E: info@heemkundekringhelmont.nl

Heemkamer:

Pastoor van Leeuwenstraat 23,
5701 JS Helmont
T: 0492 - 330342

Website:

www.heemkundekringhelmont.nl

BESTUUR

Voorgitter: Ton Janssens

T: 0492 - 522925

Secretaris: Dorethé van Dijk

T: 0492 - 474745

Penningmeester: Frans 't Sas

T: 0492 - 520945

Bestuurslid en P.R.: Gerry van Liempt

T: 0492 - 554233

Bestuurslid: Thea van Stokkum

LIDMAATSCHAP

Kringlidmaatschap incl. abonnement: € 25,-

Rekening Rabobank NL10RABO0123855004
t.n.u. Heemkundekring Helmont

HELMONDS HEEM

Redactie: Jolanda Bakker, Marleen van Amstel-Smits,
Hans Vogels, Martin van Veghel en Marinus van den Elsen

E: redactie@heemkundekringhelmont.nl

Vormgeving/lay-out: Marinus van den Elsen

Druk: Laumé reclame-drukkerij

ISSN 1389-9937

Vergendkosten: binnenland 10 euro en buitenland
15 euro per jaar. Alleen voor leden die niet in de directe
omgeving van Helmont wonen.

Foto's gemaakt door/met dank aan:

Henk van Dijk, Sigarenmakersmuseum Valkenswaard,
Piet den Blanken, Ger Jacobs, S.Wijnhoven, Marleen van
Amstel-Smits, Wikipedia, Jolanda Bakker, Hans Vogels,
BHIC, Wim Promper, BHIC.

Omslag voorzijde: 'De jager' symboliseert de maand
november in een serie 'maandschilderijen' van de
Nederlander Joachim von Sandrart. Het werd geschild-
erd in 1643. (Collectie: Neues Schloss Schließheim bij
München)

Omslag achterzijde: Nieuwjaarswens van 90 jaar
geleden (1933). Een ontwerp van Piet Smelee voor de
Helmondse bouwmaterialenfirma Frans Schampers.
(Collectie: Gemeentearchief Deventer)

INHOUD

Van de redactie	3
Van het bestuur	4
Boekennieuws	5
Korte berichten	7
Lucas Gassel van Helmont, gegoten in brons	9
De reis van het Robustelly orgel	16
To Hölscher	19
Het jachtrecht van de vrijheren	24
De Kamstraat	30
Begunstigers	35

Van de redactie

Lucas Gassel van Helmont, de vermaarde landschapschilder, raakte enigszins in de vergetelheid, al is zijn werk in diverse West-Europese musea te vinden. Ter gelegenheid van zijn vierhonderdvijftigste sterfjaar werd hij uit de schaduw van de kunstgeschiedenis gehaald met een hoogstaande expositie, verscheidene publicaties en activiteiten. Met een borstbeeld in het hart van Helmond, zal hij altijd in herinnering blijven. In een kunstbeschouwend artikel wordt verslag gedaan over de totstandkoming van deze schepping.

Vroeger was stropen nodig om aan de kost te komen of een grijpstuiver bij te verdienen. In 1535 trok Hendrick van Doerne, die de illegale jacht verfoeide, er met zijn gabbers op uit voor een jachtpartij. Tijdens de tocht werd een stroper betrapt, die door de jonkheer zo werd mishandeld dat hij kermend op de grond viel. Joost van Cortenbach, bij wie de gedupeerde zich beklaagde, voelde zich gekrenkt. Hij had het, als rechtmatig eigenaar van het Peellandse Jachtrecht, de stroper gegund om daar prooi te zoeken. Hij maakte bezwaar bij de Hertog van Brabant, om de heer van Deurne te laten berispen.

Ook niet vlekkeloos verliep de weg van het Robustelly orgel, dat primair werd gebouwd voor de Abdij van Averbode. Guillaume Robustelly voltooide het in 1772. Toen de Norbertijner bewoners van het convent door de Franse krijgsmacht waren verdreven, werd het klooster deels gesloopt. Het orgel werd opgeslagen in kisten, waarin het decennia lang zou verblijven. In 1822 werd het verkocht

t.b.v. de Helmondse Lambertuskerk en hervormd tot een drieklaviers orgel met een vrij pedaal. Eens was er de intentie om het in de oorspronkelijke staat te herstellen. Nu heeft *de trots van het zuiden*, een achtbare plaats op de lijst van Nederlandse orgels.

Achtbaar was ook To Hölscher, auteur van kinderboeken. De ons ontvallen Tini Söhngen-van Gotum, schetste in 1989 haar leven, werken en levenswandel. To woonde in de kloostertuin van de Zusters van Liefde, grenzend aan de Watermolenwal. Nabij de Lambertuskerk werd een straat naar haar vernoemd, maar draagt niet langer die naam. Als compensatie is het oude Sassenplein herdoopt tot 'To Hölscherplein'. Nog één keer wordt teruggezien naar de populaire schrijfster.

De Kamstraat dankt haar naam aan een afgebakend gebied dat eens Camp genoemd werd. Van de straat wordt voor het eerst gewag gemaakt in 1418, als Jan Brycke een huis verkoopt aan Mathijs Blox. Nu is het smalle straatje vrijwel verdwenen, wat nog rest zijn slechts twee woonadressen. Voor een historisch overzicht verwijzen wij graag naar een bijdrage van Wim Promper. «

Ons volgend kwartaalblad verschijnt op 1 april 2023. Kopij kunt u tot 1 februari zenden aan ons vaste adres redactie@heemkundekringhelmont.nl. De redactie is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich het recht voor stukken te weigeren, in te korten of aan te passen.

Van het bestuur

Langzamerhand worden de activiteiten van de heemkundekring weer wat uitgebreid. We zijn druk bezig om weer mooie lezingen en leerzame excursie te organiseren. Helaas gaat er soms iets mis zoals bij de excursie naar het Centrum voor Autohistorische Documentatie, die plotseling door het centrum werd verzet naar een andere datum, jammer genoeg een datum die ons niet paste. Hopelijk kunnen we volgend jaar deze excursie weer op het programma zetten. Nieuwe lezingen en excursies worden aangekondigd in het heemblad of nieuwsbrief. De Clubsupport actie van de Rabobank heeft ons het bedrag van € 320,47 opgeleverd. Hartelijk dank aan alle stemmers op de heemkundekring.

In memoriam Martin Wijnhof

Ons bereikte het bericht dat Martin Wijnhof op 8 november is overleden. Martin was vele jaren een prominent

Martin Wijnhof, 1926-2022

Foto: Henk van Dijk

We doen nog steeds, en alweer, een beroep op alle leden om na te denken over vrijwilligerswerk bij de heemkundekring. We zijn dringend op zoek naar een enthousiast lid die de functie van penningmeester wil overnemen. Heb je belangstelling of ken je iemand die goed is met cijfertjes en dit zou willen doen, laat het ons weten. Ook kunnen we nog veel meer handjes gebruiken voor de ondersteuning van de diverse werkgroepen. Welke dat zijn is te lezen op onze website en te horen in de heemkamer. Kom eens langs op donderdag en drink een kopje koffie of thee met ons mee. Het bestuur hoopt dat 2023 voor ons allemaal een jaar wordt waarop we weer volop van nieuwe activiteiten kunnen genieten.

Wij wensen iedereen een mooie feestdag en een goed Nieuwjaar. «

lid van Heemkundekring Helmont en maakte eens deel uit van de redactie van Helmonds Heem. Hij was decennia lang lid, vervulde de functie van penningmeester en was archivaris van de collectie 'Kleine Helmondse monumenten', waarvoor hij zich mateloos inzette.

Ook was hij deelnemer aan het project 'Helmond binnen de wallen' en verleende zijn diensten aan het scholenproject 'Jet en Jan', een samenwerkingsverband tussen de Heemkundekring en het Jan Vissermuseum. Martin was ook lange tijd beheerder van de bibliotheek en host van de heemkamer. Zijn grootste project was de 'Helmond quiz', een test om te zien hoe Helmonds je bent, waarmee hij onder andere bejaarden- en verzorgingscentra bezocht.

Wij zullen hem missen en wensen zijn familie veel sterkte toe. «

Boekennieuws

Het licht van de negentiende eeuw

J. Coppens, M. Altena, S. Wachlin

Het boek is verschenen bij de gelijknamige tentoonstelling in het Noord-Brabants Museum in 's-Hertogenbosch en het Breda's Museum.

Stichting Brabants Fotoarchief, Eindhoven.

ISBN: 978-90- 8038-661-7

Prijs € 22,50

Natuurlijk Helmond 40 jaar IVN Helmond

Diverse auteurs

Het IVN Helmond bestaat dit jaar 40 jaar. Dit was de aanleiding voor de uitgave van dit handzaam boekje van bijna 100 pagina's. Het bevat wandelingen en fietstochten met de nodige achtergrondinformatie over de natuur en cultuurhistorie in en om Helmond.

Kortom een leerzaam boekwerkje geheel in de traditie van het IVN, want de afkorting staat voor Instituut Voor Natuureducatie en Duurzaamheid. Het laatste woord is overigens pas in 2013 toegevoegd.

Verkrijgbaar bij de Ganzeveer en de VVV

Prijs € 3,95

Har Sanders, 80 jaar zijn eigen weg

Rob Møhlmann

Har Sanders is een bekend kunstenaar die in achttien Nederlandse museumcollecties opgenomen is. Als beeldend kunstenaar speelde hij een halve eeuw een belangrijke rol op het kunsttoneel. Het boek 'Har Sanders, 80 jaar zijn eigen weg' verscheen bij Museum Møhlmann in Appingedam. De eenentachtig jaar geworden Sanders was schilder, tekenaar en schrijver van tal van brieven aan bekende en onbekende Nederlanders. Het Helmondse publiek kent hem vooral van de enorme tentdoekschildering in het oude Theater 't Speelhuis, dat op 29 december 2011 geheel door brand verloren ging. Har Sanders werkte tot de laatste dag. Letterlijk, want hij deed en gebruikte alles om effect in zijn werk te houden.

Uitgave Museum Møhlmann, Appingedam

Prijs € 10,-

Helmond vertelt

Marlon Tielemans

Mensen, allemaal hebben ze iets te vertellen dat de moeite waard is. Soms vinden ze zelf dat dit niet zo is, maar elk persoon heeft een interessant verhaal. Vijftig inwoners van Helmond vertellen over zichzelf en doorsnee dus ook over Helmond, hún Helmond. Wat is hun passie, wie zijn zij? In deze stad wonen ze, elk met hun eigen reden. Ze nemen ons mee en geven een kijkje in hun leven. Zodoende leren we niet alleen hen, maar ook Helmond beter kennen. *Het boek is aan alle leden en begunstigers verstrekt. Het is tevens verkrijgbaar bij*

De Ganzenveer.

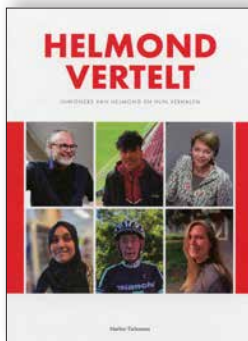
Prijs € 22,50

Tradities in Brabant

Ineke Strouken,
Tjeu van Ras,
Kees van Kempen

Tradities zijn
gewoonten en

gebruiken die van generatie op generatie worden doorgegeven. In dit boek worden ruim 125 van die tradities beschreven. Van het bekende Zundertse bloemencorso tot de even bekende Metworstrennen in Boxmeer. Niet alleen grote publiekstrekkingen, ook kleine tradities staan in het boek vermeld. Van jaarmarkten en bedevaarten tot de kopkesmarkt, van de carnavalsvieringen tot

het midwinterhoorn blazen. Maar ook ambachten en minder bekende tradities, zoals het bevoelien van weilanden en die van vrouwelijke klokkenluiders.

Voor informatie kunt u contact opnemen met: Tjeu van Ras, tel. 06-37660099 email: tjeuvanras@brabantsheem.nl

Om het vuur brandend te houden

Jos Leenen

Dit boek bekijkt de ontwikkeling van een Helmondse parochie vanuit het perspectief van honderd jaar Sint Jozefkoor. Het verhaalt over de groei van het koor na 1950 en de nationale betekenis van het Helmondse Theo Driessen Instituut. Het Sint Jozefkoor wil zich niet conformeren aan een grijze visie op het verleden, door het gregoriaans zogenaamd verantwoord en daarmee braaf en afgemeten te vertolken. Het koor wil zingen met de gloed van toen. Het vuur dient keer op keer te worden opgerakeld en de as te worden weggeblazen van de gloeiende kool, 'om het vuur brandend te houden'. *Het boek is verkrijgbaar bij De Ganzenveer of via de website van het St. Jozefkoor. Prijs € 25,-*

Tabaksindustrie was niet aan Helmond besteed

In de negentiende eeuw was er in Helmond sprake van een zeer bescheiden tabaks-industrie. De stad ontwikkelde zich wel als textielstad, maar bleef in tegenstelling tot de Kempen, achter op het gebied van tabaksproducten. In de loop van de eeuw waren er niettemin enkele kleine bedrijven die tabakswaren, zoals sigaren en snuif, produceerden. Er kwam ook een tabakskerverij tot stand, opgezet door Arnoldus Bots, enkele jaren later gevolgd door het tabaksverwerkende bedrijf van Antonie de Veth. Gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw werkten er maar veertien werknemers in de tabakssector. Na enkele jaren was het aantal tabaksbedrijven toegenomen tot zes, samen hadden ze circa dertig medewerkers in loondienst. Met recht kan dus gesteld worden dat de Helmondse tabaksindustrie een zeer bescheiden bedrijfstak was.

De belangrijkste sigarenproducenten waren Henricus van Will en Henricus Maas, die in 1865 samen twintig werknemers in vaste dienst hadden. Van Will exploiteerde zijn sigarenmakerij met dertien werknemers aan de Veestraat. Helaas ging het bergafwaarts, tien jaren later werkten er nog slechts vier personen. Na het overlijden van de stichter, werd het bedrijf enige tijd door derden voortgezet, maar uiteindelijk ging het ten onder.

Medio 1860 werden de sigarenmakers hervormd tot fabrikanten. In bijna de hele Kempen verrezen sigarenmakerijen. In Helmond bestonden er in 1866 drie, die tezamen vijf gezellen en negen jongens in dienst hadden. Vaak was een sigarenmakerij bijzaak en hielden de firmanten zich vooral met andere handel bezig. Een sigarenbedoeining beginnen was tamelijk simpel, want voor die bedrijfstak met veelal weinig

werkvolk, was amper kennis en kapitaal nodig. Met wat simpele sigarenvormen en een droogoven kon al gestart worden. Omstreeks 1875 waren er in Helmond zes ondernemers actief: Kuypers met twee, Konings en Van de Wildenberg met drie, De Veth met vijf, Maas met zes en Van Will met dertien gezellen in dienst. Konings, Van Will en De Veth brachten tevens de beroepen van koopman en winkelier in praktijk. De onderneming van Van de Wildenberg werd na zijn overlijden nog enige tijd voortgezet door zijn weduwe Ida van Oekel.

Aardig om te weten is, dat destijds in onze regio tabak werd verbouwd. Het dorp Helenaveen schijnt eens in één jaar 33.000 kilo geteeld te hebben, maar het verslavende tabaksblad werd overwegend geïmporteerd. Erg veel succes hadden de sigarenmakers hier kennelijk niet. In 1883 waren er nog maar twee over, al werd door de weduwe

>

De geur van de sigaar is goeddeels verdwenen, maar niet uit het museum. Daar kun je hem nog opsnuiven en zien hoe de sigarenmakers hun vak beoefenden. (Afbeelding, Sigarenmakers museum Valkenswaard)

Anna Maria Joosten nog wel een nieuwe sigarenmakerij op gang gebracht. Tot aan 1908 bleven er drie bestaan. Als laatste verdween de nering van Jos Taabe, die pas in 1903 was opgericht en in 1907 door een felle brand werd getroffen.

Roken is een niet aan te bevelen gebruik. Het stamt uit de tijd dat Columbus Amerika ontdekte. Hij zag dat de inheemse bevolking gedroogde bladeren van de *Nicotiana tabacum*, ofwel tabak, rookte. De indianen deden dat om religieuze en medicinale redenen, de plant werd ook aangewend om wonden te helen en pijn te verlichten. Een reisgenoot van de ontdekker van de nieuwe wereld, de Spanjaard Rodrigo de Jerez, rookte publiekelijk. Het wekte negatieve reacties op. De mensen waren gechoqueerd door de rook die uit zijn neus en mond kwam en zagen het als een duivelskunst. Jerez werd veroordeeld tot zeven jaren hechtenis. Niettemin werden in 1518 de

eerste tabaksbladeren vanuit Amerika naar Europa verscheept. Sindsdien worden velerlei verslavende tabaksproducten geproduceerd en sterven er mensen door roken of meerroken. Terecht wordt er gestreefd naar een rookvrije generatie.

Misschien moet de in Helmond niet tot ontplooiing gekomen zijnde tabaksindustrie als een weldaad worden gezien. Helmond ontwikkelde zich op het gebied van textiel, hout en metaal. Had de stad furore gemaakt met tabaksartikelen, dan had het sterk dalende tabaksgebruik nu een groot verlies aan arbeidsplaatsen opgeleverd. «

Bronnen:

- Wikipedia de Vrije Encyclopedie
- Helmonds Heemkroniek, 1978 editie 3

Lucas Gassel van Helmont, gegoten in brons

door Ger Jacobs

In het najaar van 2020 ontvangt beeldhouwer Trudie Broos (Weert 1942) van het Lucas Gassel Genootschap Helmond de opdracht voor het vervaardigen van een bronzen buste van meester-schilder Lucas Gassel (1488-1568/69). Hij is als landschapsschilder vermaard in de zestiende- en zeventiende eeuw en wordt vandaag gezien als een belangrijke schakel in de ontwikkeling van het landschap als genre in de schilderkunst. Als afsluiting van het Lucas Gasseljaar, met een unieke tentoonstelling in Museum Helmond en een groot aantal festiviteiten in de stad, krijgt Helmonds beroemdste kunstenaar In oktober 2021 een ereplaats in het Burgemeester Geukerspark van de stad waarin hij is opgegroeid.

Inspiratie

Het is een uitdagende opdracht omdat afbeeldingen en gegevens over Lucas Gassel schaars zijn. Er zijn maar twee portretten van de schilder bekend: een prent van Jacob Binck (1495-1569) uit 1529 (afb. 1) waarop hij is afgebeeld als circa 40 jarige en een gravure (afb.2) die aan de hand van een tekening na zijn dood is gemaakt door Jan Wierix (1549-1620). Hij is daarop afgebeeld als een oude, circa 70 jarige, schilder. Hendrik Hondius (1573-1650) heeft later dit portret voorzien van het wapenschild van het Lucasgilde. Domenicus Lampsonius (1532-1592) neemt deze in 1572 op in

zijn publicatie *Pictorium aliquot celebrium Germaniae Inferioris effigies*, een uitgave met portretten van beroemde Hollandse en Brabantse schilders uit de zestiende eeuw die hij voorziet van een gedicht. In poëtische woorden prijst hij niet alleen Gassels vakmanschap als landschapsschilder, maar ook de mens Gassel vanwege zijn vroomheid, zijn vertelkunst en vriendschap.

Schilder-schrijver Carel van Mander (1548-1606) wijdt een halve pagina in zijn beroemde *Schilderboek* uit 1604 aan de Helmondse schilder. Tussen de levensbeschrijvingen van meer dan

100 schilders schrijft Van Mander over hem dat hij niet veel heeft gemaakt, maar wel een kundig landschapsschilder is. Daarentegen zijn zijn mensfiguren, zoals bij meer Vlaamse schilders, van mindere kwaliteit. Ook Van Mander prijst de goedheid en vriendschap van Gassel. Alle publicaties van latere datum vallen terug op de gegevens van Lampsonius en Van Mander. Pas rond het Lucas Gasseljaar 2019-2020 in Helmond wordt er door intensieve studie nieuw licht op hem geworpen. Dan wordt bekend dat er vandaag de dag nog 21 gesig-neerde werken zijn, dat er 71 panelen aan hem zijn toegeschreven en dat er 36 schilderijen worden aangemerkt als

“leerling van, uit de werkplaats van, of uit de omgeving van Lucas Gassel”. Dan wordt uitdrukkelijk gezegd en getoond dat hij een uitstekende kenner van het Oude Testament is, goed op de hoogte is van de geografie en de botanica en dat hij in allegorische vorm zijn visie geeft op gebeurtenissen uit zijn eigen tijd. In 2022 wordt er wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de periode waarin geen of nauwelijks werk van hem bekend is. Dan blijkt onder meer ook dat het niet onwaarschijnlijk is dat de Helmondse schilder opdrachten ontving van landvoogdes Maria van Hongarije. Helaas wordt dit gegeven na de voltooiing van de buste bekend.

1. Jacob Binck,
gravure van Lucas Gassel, 1529

2. Jan Wierix,
gravure van Lucas Gassel, 1572

3. Trudie Broos in haar tekenatelier op zoek naar haar verbeelding van Lucas Gassel.
(Foto: Piet den Blanken)

Naast haar kennis van de kunst uit de zestiende eeuw, moet de beeldhouwer uit Sint Oedenrode haar werk doen met de hierboven genoemde inspiratiebronnen. De kunstenares heeft de verbeelding van Jacob Binck als uitgangspunt genomen om vandaaruit met een eigen visie Lucas Gassel te doen herleven in de stad van zijn jeugd. Een razend moeilijke opgave.

Fotoshoppin in de 16^e eeuw

Zag Lucas Gassel er werkelijk zo uit zoals Jacob Binck hem in 1529 tekende en in meervoud af liet drukken? Het lijkt een vastberaden man die ons niet aankijkt, maar zijn blik naar de verte richt. Zijn met grote zorg gecoiffeerde kapsel kan ook duiden op een ijdele man. Onder zijn zwierige baret komt zijn haardos van fijne krulletjes tevoorschijn en die zet zich voort in zijn baard. Zijn

snorharen zijn aan beide kanten in een mooie krul gedraaid en zijn sik ligt in kleine weerbarstige golfjes over zijn kin. Hedendaagse kunstmakers zouden er hun handen vol aan hebben. Onder zijn gladde, lakense mantel met forse bontkraag draagt hij een zijden hemd met een frivool kraagje. Hij lijkt een breed geschouderde man, maar het is niet ondenkbaar dat verborgen schoudervullingen daaraan een bijdrage leveren. Jacob Binck is er, met een driekwart gedraaid aanzicht, de vastberaden blik, de brede schouders en alle kledingdetails in geslaagd de kopers van de prent een aantrekkelijke man van aanzien en welstand voor te schotelen.

Maar is het nu een schilder, een staatsman of een geleerde? Dat maakt de graficus pas duidelijk met het onderschrift: *Honos alit artes. Imago Lucae*

Gasseli ab Jacobo Binco ad vivam effigiem deliniata (De eer voedt de kunsten. Portret van Lucas Gassel door Jacob Binck naar diens levende verschijning getekend). Pas dan weten we dat het gaat om de beroemde schilder Lucas Gassel. Maar zag hij er werkelijk zo uit? Dat mogen we betwijfelen, want niet anders dan bij de portretten die Binck van andere beroemde tijdgenoten maakte is het hier ook duidelijk wat we te maken hebben met een geïdealiseerde weergave. De graveur, verliefd op details en nauwkeurige stofuitdrukking, heeft ter wille van de commercie, voor fictieve kapper gespeeld. Zoveel verschillende haargroei op een hoofd is bijna onmogelijk. We moeten concluderen dat we te maken hebben met een fotoshopper van de 16^e eeuw.

De beeldhouwer die zijn portret in brons moet vereeuwigen wordt er door misleid. Zij kan hooguit naar Gassels profiel kijken en dat vergelijken met het portret uit 1572. Ook daarin zien we, weliswaar verouderd, dezelfde krachtige neus, het rechte voorhoofd, de scherpe blik van de dieper liggende ogen, de hoge jukbeenderen en de vlezige, gewelfde lippen. Die vormen, naast de bekende kleding, in feite het enige echte houvast voor de beeldhouwer. Het is van de ene kant erg weinig maar biedt van de andere kant de nodige vrijheid om te komen tot een eigen verbeelding van Lucas Gassel.

Van ideeën naar het platte vlak

Gewoonlijk laten schrijvers over kunst het begin van een ontstaansproces van een beeld zien aan de hand van de zoekende schetsen die een kunstenaar maakt. Toch is dit niet de eerste fase,

want de schetsen zijn het resultaat van denken, kijken en lezen. Trudie Broos heeft de prenten van Binck en Wierix minitueus bestudeerd en vergeleken met portretten van tijdgenoten. In de schaarse literatuur maakt zij kennis met de beschreven karakter-eigenschappen en uit zijn werken destilleert zij een gedeelte van de persoon Lucas Gassel. Aan de hand van haar gedachten en ideeën, genoteerd in een schets- en aantekenboekje, vormt zich langzaam een beeld van de man die in de zestiende eeuw naam en faam maakt in Antwerpen en Brussel.

De weerslag daarvan vinden we in de eerste grote schetsen op papier (*afb. 3*). Het zijn kloeke tekeningen opgezet in grote directe lijnen. Details zijn onbelangrijk, het gaat om de compositie; om vlakken en lijnen, om licht en donker, om de verhouding tussen het hoofd, de nek en de schouders en vooral om de stand van het hoofd. Uit de eerste tekeningen blijkt dat de kunstenares een duidelijke keuze heeft gemaakt. Ze wil de schilder, afwijkend van de prent van Binck, frontaal en recht van voren verbeelden. Hij moet niet weg kijken, maar zijn stad zien en zijn hedendaagse stadgenoten recht in de ogen kijken. Hij was meer dan vijf eeuwen geleden een gewone burger onder de burgers, dat idee wil de kunstenares behouden. Moeten we bij de prent van Binck eerst de ondertitel lezen om te weten met wie we te doen hebben, Trudie Broos wil meteen laten zien dat de Helmonder een schilder is. Gewoonlijk wordt dat gedaan door de geportretteerde een palet en penselen in de hand te geven. De kunstenares doet het anders. Ze plaatst de buste binnen het raamwerk van een schilderijlijst.

De verschillende tekeningen laten zien dat zij op zoek is geweest naar de plaatsing van het portret binnen de lijst: met enige ruimte er omheen, precies passend of eruit komend. Ze kiest voor de laatste mogelijkheid waarmee de compositie levendiger en ruimtelijker wordt.

Van het platte vlak naar de ruimte

Boetseren in klei is een langdurig proces van kneden, toevoegen en weghalen, verplaatsen en wijzigen. De zachte, vormloze massa verandert langzaam in een herkenbare vaste vorm. Het is een proces van telkens weer afstand nemen en een nieuw oordeel vormen. Uiteindelijk monden Trudie Broos' eerste schetsen in klei uit in twee ontwerpen (*afb. 4 en 5*). Op het eerste oog lijken ze op elkaar, maar nadere beschouwing maakt duidelijk dat de beeldhouwer voor zichzelf een vergelijking wil maken.

4. Eerste schetsontwerp gegoten in gips.
(Foto: Ger Jacobs)

Het gaat dan op de eerste plaats om de vormgeving van het gezicht: de breedte van de kaken, de hoogte van de jukbeenderen, de grootte van de ogen, de diepte van de oogkassen en de hoogte en breedte van het voorhoofd. Ten tweede gaat het om de plaats van de hand die uit de kleding tevoorschijn komt en deze op zijn plaats lijkt te houden. Ten slotte de vorm van de schilderijlijst als referentie aan zijn beroep.

Een vergelijking tussen ontwerp 1 (*afb. 4*) en ontwerp 2 (*afb. 5*) en de voltooide versie (*afb. 6*) laat de keuzes van de beeldhouwer zien. Het tweede ontwerp in klei is leidend geworden. Het portret van Lucas Gassel heeft een iets breder en hoger voorhoofd, de ogen zijn groter en de oogkassen iets dieper en de kaaklijn is minder geprononceerd. De gezichtsuitdrukking is daarmee zachter geworden. Ze plaatst de hand

5. Tweede schetsontwerp geboetseerd in klei.
(Foto: Ger Jacobs)

Over de auteur

Dr. G.T.A. (Ger) Jacobs, geboren in Best (N.Br.) 10-11-1943, werkte achtereenvolgens vijf jaar als onderwijzer aan een lagere school in Velddriel (Gld) en drie jaar als directeur van een creatief centrum in Waalwijk. Hierna was hij drie-en-dertig jaar als kunstdocent en p.r. functionaris verbonden aan het Jan van Brabant College in Helmond waar hij ook kunst- en cultuurcoördinator was. Hij doceerde aan de hoogste klassen van het havo en vwo culturele en kunstzinnige vorming, kunstgeschiedenis en kunstbeschouwing.

Hij behaalde aan de Academie van Tilburg de eerstegraads bevoegdheid handvaardigheid en kunstgeschiedenis. Aan de Open Universiteit Nederland studeerde hij filosofie en cultuurwetenschappen. Hij rondde deze studies af met een kunstfilosofische doctoraalscriptie over de Franse beeldhouwer Auguste Rodin. Hij promoveerde aan de Universiteit van Leiden met een onderzoek naar de invloed van Aristide Maillol op de Duitse beeldhouwkunst tussen 1900 en 1945, speciaal tijdens het naziregime. Samen met anderen schreef hij een methode kunstbeschouwing voor het voortgezet onderwijs, diverse boeken over Brabantse kunstenaars en publiceerde een aantal essays in catalogi en artikelen in tijdschriften voor kunst en cultuur. Ger Jacobs woont en werkt in Beek en Donk (N.Br.) en is voorzitter van het Lucas Gassel Genootschap Helmond.

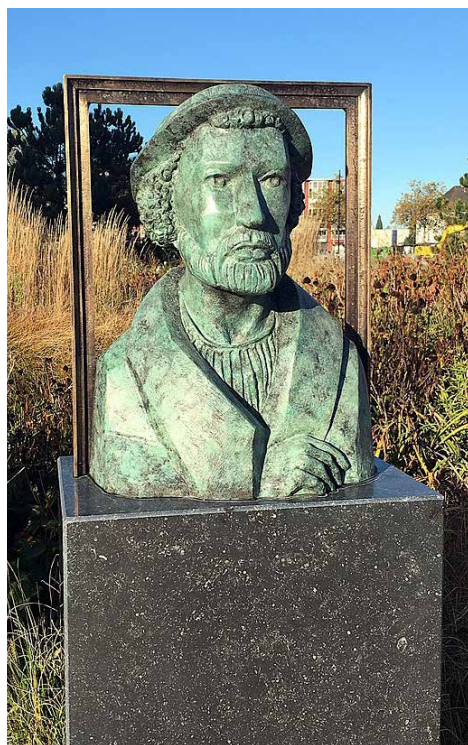
meer naar rechts en kiest voor een volledige schilderijlijst. De kunstenares heeft zich niet laten misleiden door de brede schouders, de verschillende haargroei en de nauwkeurige stofuitdrukking in de prent van Jacob Binck. Ze heeft de schouders bewust smaller en schuiner gemaakt. Compositorisch gezien ontstaan daarmee twee schuine richtingen die op een directe manier de ogen van de beschouwer leiden naar het gezicht. Die gedachte ligt ook ten grondslag aan de weergave van de kleding. De verschillende stofuitdrukkingen zouden storende elementen vormen in de directe kijk richting naar het gezicht. Daarom zijn de kraag en de mantel vlak als benadrukking en omlijsting van het gezicht. Het geplooid hemd met het kanten kraagje vormt een verzachtende overgang tussen de vlakke kleding en het uitgewerkte gelaat.

Trudie Broos heeft uiteindelijk gekozen om het tweede schetsontwerp, in aangepaste en uitgewerkte vorm, op iets meer dan ware grootte te boetseren. Het gipsafgietsel daarvan diende als model voor het maken van de gietmal. Bronsgieter Ton Welten uit Panningen heeft het gietproces met vakmanschap uitgevoerd. De kunstenares heeft voor de cire-perdue gegoten buste gekozen voor twee verschillende patines. De kop heeft een groene kleur gekregen en de schilderijlijst is goudbruin. Het onderscheid, dat de verschillende functies van de beeldonderdelen benadrukt, zal op den duur door de weersomstandigheden gaan vervagen. Maar de schilder blijft in zijn stad. Niet alleen in brons, maar ook in filmbeelden. Samen met haar man Noud Peters en haar dochter Mette (docent HKU) heeft de kunstenares het

ontstaansproces van de buste vastgelegd in een film onder de titel *Lucas Gassel op een voetstuk*.

Van het atelier naar het park

De buste is geplaatst op een donkere granieten sokkel van circa 120 cm. en de informatie is te lezen op een kleine belendende steen. Het beeld heeft een plek gekregen aan de rand van het voetpad dat een kleurrijk park omsluit dat doet herinneren aan de prachtige vergezichten op de panelen van Lucas Gassel. Ook al staat hij solitair, hij staat er niet alleen. Verderop langs het zelfde voetpad eert de stad twee andere beroemde kunstzinnige burgers. In 2013

6. Trudie Broos, *Buste van Lucas Gassel*, 2021, brons, circa 60 cm. Burgemeester Geukerspark Helmond. (Foto: S. Wijnhoven)

heeft Trudie Broos, die ook een buste van koning Willem-Alexander vervaardigde, de portretten van de componisten Matthijs Vermeulen (1888-1967) en Alphonse Stallaert (1920-1995) gerealiseerd. Samen met de buste van Lucas Gassel lijkt het op een begin van een Helmondse culturele *walk of fame*. Ook al geldt de zestiende eeuwse meester als een grote natuurliefhebber, hij kijkt niet naar het park. De plaats van waaruit hij kijkt moet hem zeker niet vreemd zijn. Het is aan de Watermolenwal, niet meer dan 250 meter van de plek waar hij zijn vroegste jeugd, net buiten de Binderse Poort, heeft doorgebracht.

Toch is zijn blikrichting niet op die plek gericht, maar meer naar rechts, naar het centrum van de stad. De meesterschilder, met familiebanden in Gemert en Deurne, kijkt naar de plaats waar zijn ouderlijk huis binnen de stadswallen stond. Jan van Gassel, de maelre, koopt in 1504 een huis aan de Helmondse Markt. Daar groeit Lucas op, samen met zijn vier zussen. Daar ook leert hij van zijn vader de beginselen van de schilderkunst. Het portret in brons laat een serieuze man zien, die duidelijk maakt dat hij kunstenaar is. Maar arrogantie, gekkigheid of nostalgie is hem vreemd. Met een doordringende, enigszins bezorgde blik kijkt hij naar zijn stad. Zijn het dezelfde serieuze ogen waarmee hij eeuwen geleden kijkt naar de schoonheid van de schepping en de manier waarop de bewoners daarmee omgaan? Heeft zijn bezorgde blik te maken met de toekomst van zijn stad? Van een man die in zijn eigen tijd bekend staat als een scherpe waarnemer die zijn opvatting in allegorische beelden vastlegt, zou dat zomaar kunnen.

«

A photograph of the interior of the St. Lambertuskerk in Helmond, showing the large, ornate Robustelly organ in the background. The church has high vaulted ceilings and Gothic-style architecture.

Van Averbode naar de St. Lambertuskerk

De reis van het Robustelly orgel

door Marleen van Amstel-Smits

Het Robustelly orgel is waarschijnlijk het meest indrukwekkende instrument dat Helmond rijk is. Het speeltuig is niet alleen in omvang imposant, ook de leeftijd is respectabel. Het Robustelly orgel bestaat precies 250 jaar en staat nu 200 jaar in de St. Lambertuskerk.

Het instrument heeft niet altijd in Helmond gestaan, maar de geschiedenis ervan begon in Averbode in de Belgische provincie Vlaams-Brabant. Daar werd het tussen 1770 en 1772 gebouwd door Guillaume Robustelly in Franse bouwstijl, waarna het een plaats kreeg in de Abdij van Averbode. Het orgel deed 25 jaar dienst in het klooster. Tot 1798, want in dat voorjaar werden de bewoners, de Norbertijnen, uit de abdij verdreven door de gewapende Franse bezetter. Gebouwen werden verkocht of (deels) gesloopt en alleen de parochiekerk werd bespaard. En het Robustelly orgel? Dat werd gedemonteerd en vervolgens opgeslagen in kisten waar het decennia-lang zou blijven.

Op naar Helmond

Toen was daar orgelbouwer Arnold Graindorge, onderdeel van een familie

van orgelbouwers en daarnaast net als Guillaume Robustelly vertegenwoordiger van de Luikse School. Hij zorgde voor de overplaatsing van het instrument in 1822 nadat de parochie van de St. Lambertuskerk het dat jaar had aangekocht.

De komst van het orgel naar de St. Lambertuskerk is te danken aan pastoor Beugels. Hij wist dat het instrument was opgeslagen en te koop was. Over het vervoeren van het Robustelly orgel naar Helmond bestaat veel onduidelijkheid, zegt organist en dirigent Jan van de Laar die al sinds 1976 verbonden is aan de St. Lambertuskerk. Hij sprak onlangs met Jozef (Jef) van Osta, abt van de Vlaamse Abdij van Park. Van Osta schreef een aantal jaar geleden een driedelig proefschrift over het Robustelly orgel. Van de Laar en

Van Osta praatten onder andere over de vervoersmogelijkheden van het instrument naar Helmond. De twee zijn er niet uitgekomen, onderzoeken in verschillende archieven gaven hierover helaas ook geen uitsluitsel. Het Robustelly orgel werd opgebouwd, bijna precies zoals het ooit in de abdij van Averbode had gestaan. Graindorge wijzigde niet veel: volgens latere bronnen zou hij slechts de Tierce en Cymbale van het Grand Orgue (het hoofdklavier) en de cymbale van het Positif hebben vervangen.

Grote restauraties

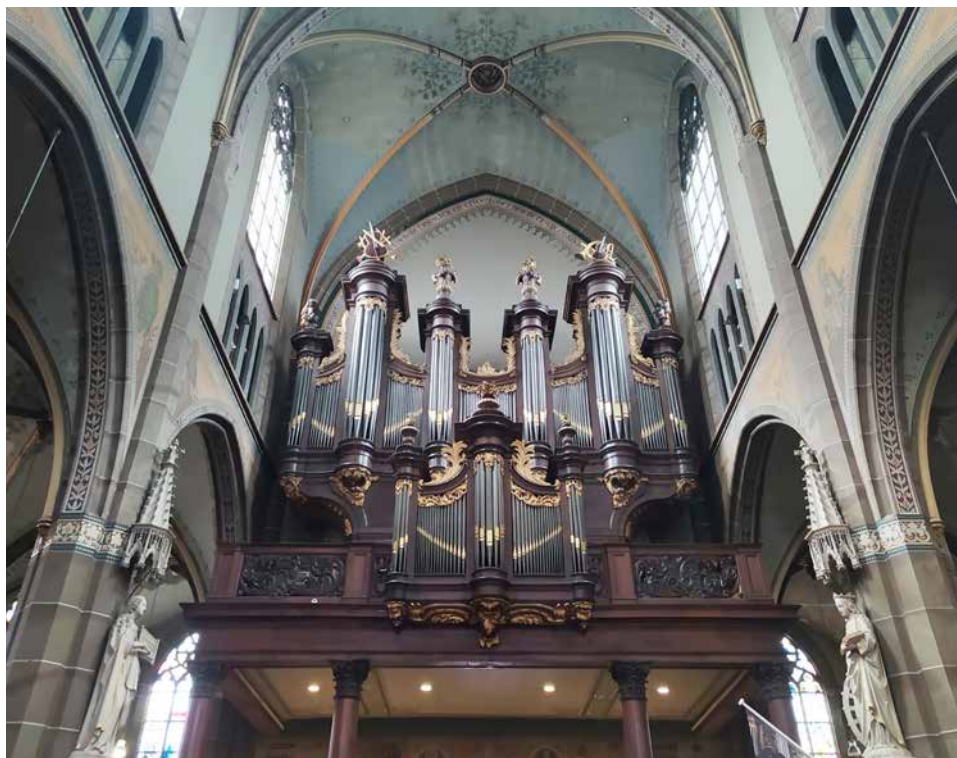
Door de jaren heen is het Robustelly orgel een aantal keer gerestaureerd. Zo werd de dispositie (het geheel van registers en klavieren) van het indrukwekkende instrument verschillende

keren aangepast. Een dispositie maakt ieder orgel uniek en hierdoor krijgt het instrument een volledig eigen karakter. Bijna honderd jaar na de bouw was er de eerste grote restauratie. Vader en zoon Smits, orgelmakers uit Reek, ontfermden zich in 1862 over het Robustelly orgel. Ze maakten er een drieklaviers orgel van met een vrij pedaal met tien stemmen.

Begin jaren 70 was er het plan om het instrument helemaal terug te brengen zoals in 1772. Vanwege een dreigende sloop van de kerk ging dat idee niet door. In 1975-1976 is besloten om delen van het orgel te restaureren omdat een volledige reconstructie van het originele orgel erg duur zou zijn. Het Grand Orgue (het hoofdwerk dat

De abdij van Averbode in de Belgische gemeente Scherpenheuvel-Zichem. (foto: Wikipedia)

*Het beroemde Robustelly orgel in de St. Lambertuskerk in Helmond.
(foto: Marleen van Amstel-Smits)*

het meeste volume heeft) en het Positif (het rugwerk dat achter de rug van de organist staat) werden teruggebracht zoals de originele staat. Verder bestaat het Robustelly orgel nu uit een borstwerk, een pedaal en een aantal koppelingen. Door de samengang van verschillende onderdelen is ieder orgel weer anders. In 2015-2016 werd het orgel nog eens gerestaureerd. Verschuieren Orgelbouw richtte zich daarbij vooral op technische zaken: ventielen werden gericht en gelijkmd, de klavieren werden hersteld, het toetsbeleg opnieuw verlijmd, er werd wat ivoor vervangen, al het pijpwerk kreeg een schoonmaakbeurt en beschadigingen werden hersteld.

Trots van het zuiden

In 2019 publiceerde de Volkskrant een lijst van '15 orgels die u gehoord moet hebben'. Op de respectabele plek nummer acht prijkte het Robustelly orgel, waarbij werd vermeld dat dit een orgel is voor iedereen die van de Franse slag houdt. De onderbouwing: 'Direct, een tikje nasaal, knetterende trompetten: dit is de trots van het zuiden.' «

Met dank aan Jan van de Laar

Bronnen:

- Brabantse Orgelfederatie
- Robustelly Society Helmond
- Volkskrant
- Wikipedia

To Hölscher

*Productief schrijfster
van kinderboeken*

door Jolanda Bakker

Catharina Margaretha Clasina Hölscher (1898-1953) was een bekende kinderboekenschrijfster, die met haar excentrieke levensstijl veel opzien baarde. Zij staat bekend als een van de eerste Helmondse lesbiennes, die rond 1938 openlijk samenleefde met haar vriendin en levensgezel, Christine Banning. De onlangs overleden 'Hölscher' kenner, Tini Söhngen-van Gotum (1927-2021) wijdde in 1989 een hele editie van Helmonds Heem aan de kinderboekenschrijfster en droeg in 2012 haar archief over aan het Regionaal Historisch Centrum in Eindhoven.

Catharina Margaretha Clasina Hölscher, roepnaam Cato of To, werd op 16 januari 1898 te Helmond geboren als jongste dochter van de protestantse Pieter Christiaan Hendrik Hölscher en de katholieke Maria Elisabeth Peskens uit Blerick. Haar vader is afkomstig uit Middelburg en werkt als ladingmeester bij de Nederlandse Spoorwegen. To heeft nog twee oudere zusjes, Joanna (Jo) en Elisa (Lies). Het gezin woont op de Weg op den Heuvel nr. 29. In september 1899 overlijdt To's moeder. Een half jaar later hertrouwt Pieter Hölscher met de protestantse Geertje Davidse. Op 27 januari 1903 verhuist het hele gezin naar Dordrecht.

In 1907 beginnen de narigheden: in juni sterft haar vader plotseling aan een

besmettelijke ziekte en direct daarna overlijdt haar tweede moeder. Haar oom wordt voogd en bepaalt dat de drie zusjes naar het strenge protestantse weeshuis Neerbosch in Nijmegen moeten. In To's jeugdboek 'Eindelijk thuis' (1930) worden min of meer haar lotgevallen beschreven. Direct bij binnenkomst in het weeshuis knipt men de vlechten van de 9-jarige To af en wordt een jongenskapsel aangemeten. Haar pop wordt afgenomen en haar mooie kleren en schoenen opgeborgen. Meteen komt het weeshuisuniform voor de dag: witte klompen, een lange flodderjurk met een geblokte schort die tot ver over haar knieën hangt.

Na negen maanden laat het katholieke deel van de familie zich gelden en

de protestantse zusjes Hölscher komen terecht in het Liefdegesticht op de Markt in Helmond, waar zij door de nonnen met open armen worden ontvangen. Natuurlijk dient dit een tweeledig doel: de nonnen hopen heimelijk de zusjes Hölscher te kunnen bekeren tot het 'ware' geloof en dat lukt ook. Op 12 mei 1909 doen zij hun eerste Heilige Communie en haar oudere zussen Jo en Lies treden op een gegeven moment toe tot de congregatie van de Zusters van Liefde in Schijndel. To voelt zich niet geroepen om een bruid van Christus te worden en haalt haar onderwijsbevoegdheid aan de kweekschool (Pabo). Vrijwel meteen krijgt zij een aanstelling bij de Mariaschool in Helmond en verblijft als 'pensiondame' in het Liefdegesticht op de Markt. In dit tehuis woont ook Christine

To Hölscher (vierde van links) in 1932.

Geen X-men of Disney voor de jeugd, maar een boekje 'Kabouterreis door heel het jaar' (1935) met tekeningen van Ida Bohatta-Morugo uit Oostenrijk. To heeft nooit contact met haar gehad. De tekeningen werden door de uitgever geregeld.

Pater Romualdus met To Hölscher.

Banning (1888-1974), die onderwijzeres is aan de Nazarethschool. Tussen haar en To ontstaat een hechte verregaande vriendschap en samen maken zij verre buitenlandse reizen. Ook Christine Banning draagt haar steentje bij aan het welzijn van de jeugd. Jarenlang maakt zij deel uit van het Comité van het Liefdewerk 'Bedeeling der arme kinderen', een onderafdeling van de paters Capucijners, en zorgt zij er mede voor dat arme Helmondse gezinnen worden voorzien van kleding voor hun kroost.

To legt zich intensief toe op onderwijs en didactiek en haalt ook nog de onderwijsakten Engels, Nederlands en Aardrijkskunde. In 1931 wordt zij benoemd als lerares aan de Nazareth-ULO. Zij is vanwege haar vertelkunst en haar excentrieke voorkomen zeer geliefd bij haar leerlingen. In 1938 gaat zij samen wonen met Christine Banning en het stel betreft een voor hen gebouwd huis in de kloostertuin, grenzend aan de Watermolenwal tegenover de fabriek van Ramaer. Of de nonnen en geestelijke vaders op de

To Hölscher voor de manege met de voorzitter van de Tilburgse Rijvereniging, Leo van Loon, die overigens ook een bekend springruiter was.

hoogte zijn geweest van haar geaardheid, is moeilijk te zeggen. Over veel zaken werd gewoon niet gesproken. Waarschijnlijk heeft zij met haar tact, kennis en kunde veel weten op te vangen. Immers haar motto was 'Wees gewoon jezelf' en daar leefde zij ook naar.

Intussen is veel van wat aan haar herinnert verdwenen: de plaats waar eens het Liefdegesticht was, is geïntegreerd in het shopping center, het terrein van de Nazarethschool heeft plaats moeten maken voor onder andere 'Serviceflat De Ameide' en op de plaats van het huisje op de Watermolenwal

prijkt nu een paalwoning. Ook haar graf is geruimd. Zelfs het 'To Hölscherhof' nabij de St. Lambertuskerk heeft haar naam terug moeten geven. Om het goed te maken heeft de Gemeente het voormalige Sassenplein omgedoopt tot 'To Hölscherplein'.

Wat nog wel blijvend aan haar herinnert, is haar literair werk. Vanaf haar achttiende jaar schrijft zij kinderverhaaltjes voor katholieke bladen en vervolgens breidt zij haar oeuvre uit. Een honderdtal boeken voor oudere meisjes en jonge kinderen, schoolboeken, verzenbundels, gedichten, toneelstukken en artikelen

van haar hand geven een goed beeld van het katholieke leven in het tijdsbestek 1926-1953. Centraal in haar verhalen staat vaak het idealistisch voorgestelde gezin, waarin men veel bidt en naar de kerk gaat. Haar vertelkunst is subliem met mooie zinnen en een 'happy end'. Niet alles van haar werk is op katholieke leest geschoeid. Op verzoek schrijft zij ook wel eens een gelegenheidsvers voor een geboortekaartje of prentje. In oktober 1944 eert zij zelfs de Helmondse bevrijders met een Engels gedicht *'To our Liberators': our trembling hearts cried out of joy in spite of bomb and shell, for was not heaven coming after years of hell'*. Ook haar sprookje 'De Wonderboom' is geschreven naar aanleiding van de bevrijding.

Prentje met een vers van To Hölscher.

Met pater Romualdus OFM Cap (Nicolaus A.J. Schenkeveld), rector van de zusters Clarissen in de Molenstraat, begint zij in 1947 aan een Jeugdbijbel. Zij kan dit boek niet afmaken, omdat zij ernstig ziek is. Zij lijdt aan kanker en sterft op 9 december 1953 op 55-jarige leeftijd. Te jong, zij had nog veel voor Helmond kunnen betekenen. «

Met dank aan RHCe.

Meer lezen:

Het uitgebreide onderzoek van Tini Söhngen-van Gotum met foto's kunt u vinden op de site van Heemkundekring Helmont, Publicaties, Helmonds Heem, kies jaartal 1989-03.

Het geruimde graf van To Hölscher.

Het jachtrecht van de vrijheren

Stropen was een obsessie voor de aristocratie

door Hans Vogels

De illegale jacht werd vroeger niet altijd als een delict gezien. Er waren altijd lieden, met name in de dorpen, die het als een soort sport beschouwden. Tijdenlang waren vooral boeren enthousiaste liefhebbers van de stroperij. Er zijn er nog die heel bevlogen over die ervaringen kunnen vertellen, waarbij dan vaak schromelijk wordt overdreven. Niet voor niets wordt gezegd, dat er nergens zo gelogen wordt als bij een oorlog of een jachtpartij.

Boeren stroopten graag het jachtgebied van een ander af. Maar ook de aristocratie vergreep zich aan het jachtrecht van hun confraters, al beschikten ze zelf over uitgestrekte warandes. Dezelfde heren traden op hun eigen terrein met geweld op tegen illegale jagers. Een betrapte stroper kon zo worden afgerammeld, dat hij terplekke half dood bleef liggen, maar hij kon ook op water en brood in de kelder van het kasteel belanden. Een gauwdief kreeg soms nog wel eens gratie, vooral als die arm was, maar een stroper nooit. Die was volgens de feodale begrippen een doortrapte dief van een laag en verachtelijk allooi.

In 1535 speelde zich in de omtrek van Bakel een voorval af, waarbij stropers waren betrokken. Het was mooi weer,

voor jagers een uitstekende gelegenheid om het veld in te gaan. Ook jonkheer Hendrick van Doerne, de heer van Deurne, trok er met zijn jachtgezellen op uit voor een heerlijke dag. Nog voordat het klokje in het kerktorentje de morgen had ingeluid, vertrok de stoet. Weldra zagen ze de grote heide opdoemen. Aan de horizon, in de richting van Vlierden en Helmond, lagen de bossen en het dichte kreupelhout, waarachter zich de akkers van Bruheze en de boerderijen van de abdij van Binderen bevonden. In de heerlijkheid Bakel, nabij Bruheze, lag de rijkste patrijzenjacht die men zich wensen kon.

Geleid door het geblaf van de honden, galoppeerden de jagers ernaartoe. Rond tien uur kwamen ze bij Bruheze aan, waar de paarden werden verzorgd.

De meeste leden van het gezelschap beschikten over een kruisboog, anderen hadden een geweer of roer¹ meegebracht, hoewel deze laatste moeilijk te torsen was. Door het dichte struikgewas en een haast ondoordringbare wildernis kwamen ze langs een kapelletje waar bekalkte muren de namen van bezoekers toonden die hier, op hun bedevaart naar Ommel, voor het beeld van Sint Catharina hadden gebeden. Na een half uur kwamen ze in het open veld. De jagers hadden bij hun tocht wild en gevogelte opgejaagd, er hingen al enige patrijzen aan de gordels al viel de wildrijkdom, vooral die van de patrijzen en veldhoenders, nogal tegen.

Strooperspraktijken

Hendrik van Doerne, die had gepocht over de wildstand in Bruheze, voelde zich enigszins beschaamd over zijn

snoeverij. Wat zou men hem uitlachen als hij met bijna niets thuiskwam. Misschien recht in zijn gezicht of later bij de maaltijd, maar toch zeker achter zijn rug om. Jan de jachtopziener, die zich in zijn nabijheid bevond, had uit het zwijgen van zijn heer gemerkt dat hem iets hinderde. Daarom kwam hij bij de jonker langs zij rijden.

'Jan, wanneer zijde gij voor het laatst hier geweest', vroeg de jonker. 'Oh, da's al een hortje geleje, ik kom hier nie zo dik, omdat 't zo gruwelijk wijd uit de buurt is. Maar een dag of tien terug was ik ginder achter die kapel en daar heurde ik een paar kerels, achter zo'n eiken heg zitten kletsen. Wa'ze uitvoerden of wa'ze hier te maken haan, kon ik nie te weten komme, want toen ze me zagen, zetten ze 't op 'n lopen, op Hellemut an'. 'Konde die kerels nie kennen dan', vroeg de jonker opnieuw.

Slipjachten met honden waren ook in de middeleeuwen gebruikelijk. (Afbeelding: internet)

Einde zeventiende eeuw bleek dat het jachtrecht zich niet meer beperkte tot de adel.

Schilderij 'De jager' van de Nederlander Joachim von Sandrart uit 1643. (Collectie: Neues Schloss Schließheim bij München)

'Ik zou er ginne eed op durve doen, mar ik daacht, dat d'n eene Aart Saenen was, den hoendervanger van den heer van Helmond, dien andere kon ik nie thuisbrengen'.

Het gezicht van de jonker betrok: *'Ik dacht dat jonkheer Joost toch wijzer zou zijn dan zijn oom, die het ons al zo dikwijls beroerd gemaakt heeft met zijn gezanik over het jachtrecht van de heren van Helmond en Peelland. Wat dat precies was weet ik niet, maar ik heb er vader zaliger en heeroom Jan dikwijls over horen praten, zonder dat ik het precies begreep'.*

Het was een beroerde boel, zei de jachtopziener: *'Daar weet ik alles van, 't stao me veur of 't gisteren gebeurd is. Het was in den herfst van 1513 toen uw vader, jonkheer Everard, bij Binderen twee van die kerels te pakken kreeg, die daar bezig waren met het stropen van hoenen, Het waren Aerd de Jager en Govaert Strick, twee echte streupers, die aan de jacht heel wat schade toegebracht hebben. Een jaar of drie terug hebben we ze eens te pakken gehad, maar toen zette den heer van Helmond, of eigenlijk jonkheer Joost van Ghistelle, de voogd van de kijnderen van jonkheer Jan van Cortenbach, een keel op of hem het grootste*

onrecht was aangedaan. Hij beweerde het volle recht te hebben om hier te pertriseren² zoals dat met een groot woord heet en deed onze heer een proces aan voor het Hof van Brussel. Hoewel niemand goed begreep hoe het zat, kreeg hij gelijk en uw vader kreeg de aanzegging dat hij voortaan de heer van Helmond vredelijk zijn recht van possessie³ moest gunnen om te mogen jagen in heel Peelland’.

Het raakte de jonker te weten dat hij, de heer van Deurne, het jachtrecht had en moest toezien dat anderen daar kwamen stropen, daarom vroeg hij: ‘Hoe is het die stropers vergaan, die jullie bij Binderen te pakken kregen’. Dat zal ik vertellen zijn de jachtopziener: ‘Daar hebben we veel mee te doen gehad, eer we ze bij hun lurven hadden. Die lui kenden

daar goed de weg en het stond er zo vol heggen en struiken, dat ze telkens wisten te ontsnappen. Maar we waren met een hoop volk en we dreven ze zo vast, dat er geen ontkomen aan was. Onze schout Jan van Erp nam ze gevangen en bracht ze naar Bakel met al hun tuig en gereedschap dat ze bij zich hadden. Ze hebben er een tijdje gezeten. Na een paar weken kwam de deurwaarder van Brussel met een brief van keizer Maximiliaan, waarin de Schout gelast werd het jachttuig terug te geven en de gevangenen vrij te laten met de nodige schadevergoeding. Onze Schout wou daar niet aan en wilde eerst met de jonker spreken, maar de deurwaarder bleef er op aandringen en wou zelfs de officier gevangen nemen, tot hij aan het bevel van de keizer zou gehoorzamen’. Onder protest gaf hij de spullen aan de stropers terug’.

De jachtpartijen van Hendrik van Doerne en Joost van Cortenbach vonden plaats op de uitgestrekte heide rond Brouwhuis. Dat gebied was eertijds verdeeld over Deurne, Bakel en Vlierden. (afbeelding: BHIC)

Een wildstroker wordt door een jachtopziener op heterdaad betrapt. (Afbeelding: internet)

'Is die deurwaarder ook bij mijn vader geweest?' 'Nee, de jonker was niet thuis, maar toen hij de brief van de keizer had gelezen, begreep hij wel, dat er toch niks aan te doen was en verzette er zich niet meer tegen'. De jonker schudde zijn hoofd: 'Het is onbegrijpelijk, hoe het mogelijk is, dat er zo'n recht bestaat. Maar dat bezweer ik oec toch, als het mij overkwam zouden ze een moeilijke partij hebben. Als ik een stroper van Helmond te pakken krijg, sla ik hem dat er de honden geen brood van lusten'. Hendrick van Doerne, kon niet vermoeden dat hij zijn bedreiging spoedig ten uitvoer kon brengen.

Wildstroker

Terwijl de jonker en zijn jachtopziener, druk pratend over de stroperijen, de haag naderden, zagen zij iets dat hen in woede deed uitbarsten. Op nauwelijks honderd meter afstand troffen ze een vangnet aan en achter een struik zat iemand de veldhoenders te beloeien. Als aan de grond genageld bleven ze staan. Na enige ogenblikken klapte het net met een doffe slag dicht. Enkele patrijzen probeerden krijsend onder de verraderlijke touwen uit te vliegen.

Op het moment dat de stroper uit zijn schuilplaats tevoorschijn kwam om de patrijzen de nek om te draaien, sprongen de jagers achter de haag vandaan en renden met grote stappen op de dief toe. Die was zo in zijn werk verdiept, dat hij niets merkte. Plotseling stonden de jagers bij hem. Voor hij de tijd had zich op te richten, gooide de jachtopziener hem voor de voeten van de jonker. Nog voordat deze een woord uitbracht gaf

hij de stroper een trap, zodat die kermend op de grond viel. *'Schelm, nu zul je er van lusten'*. Slagen en stompen bevestigden de boosheid van de zichzelf vergetende edelman.

Te beduusd om enig tegenweer te bieden kromde de stroper zijn rug en zocht een uitweg om aan de slagen te ontkomen. Nu werd hij beetgepakt door de jachtopziener, die hem herkende als Aart Saenen. *'Nee Aart, nou ontschiet me nie, zoals de vorige keer, of dachte ge dat ik oec toen niet kende, ge liept zo hard weg'*. De stroper rukte en trok om aan zijn belagers te ontkomen. Het lukte hem te ontsnappen door de knoop van zijn boezeroen ongemerkt los te maken. In een handomdraai was hij verdwenen, het kledingstuk in de handen van de verbouwereerde jagers achterlatende. Aart was door het hem bekende struikgewas snel uit het gezicht van zijn belagers verdwenen.

Ondanks de moeite die ze ondernamen om de stroper te vinden, bleef hij spoorloos. De knechten van de jonker, die middels een hoorngeschal waren samen-

geroepen, kamden de omtrek volledig uit, maar tevergeefs. Tenslotte gaf de jonker het bevel de netten en de zakken, waarin al menig wild was geborgen, te verza-
melen en mee te nemen naar Deurne. De jachtlust was bij de meesten verdwenen. Vroeger dan gepland, keerden ze naar huis terug. De heer van Deurne was meer dan ooit verbolgen over de onbeschaamd-
heid van de stropers.

Hof van Brussel

Jonkheer Joost van Cortenbach, de heer van Helmond, bij wie de stroper zijn beklag was gaan doen, was ook verbolgen. Het meest voelde hij zich gekrenkt door de beledigende woorden, die de heer van Deurne over de schen-
ding van zijn jachtrecht had geuit. De hoendervanger deed toch niets anders dan het recht naleven, waartoe hij als heer van Helmond en bezitter van het jachtrecht van Peelland, hem had gemachtigd. Van Cortenbach besloot grondig bezwaar te maken bij de Hertog van Brabant, met als doel de heren van Deurne ernstig te laten berispen.

Na enige tijd kwam een deurwaarder van het Hof van Brussel naar Helmond, om een onderzoek naar het gebeurde in te stellen. Drie dagen daarna ging hij naar Deurne, waar hij Hendrik van Doerne een schrijven voorlas van het Hof van Brussel, met het bevel de aan hem gegeven wetten op te volgen en de netten, zakken en andere attri-
buten kosteloos terug te bezorgen. Hoe onbegrijpelijk hem dit bevel ook voorkwam, hij koos de wijste partij en gaf, in afwachting van een definitieve uitspraak, de in beslag genomen objecten terug. Op 15 januari 1536 zou de recht-
bank de zaak behandelen, maar zijn

advocaat raadde hem aan de uitspraak van het Hof niet af te wachten. Daags tevoren was namelijk een compromis bereikt tussen de heren van Helmond en Deurne, waarin de laatste zich neerlegde bij de vroegere uitspraken van het Hof en beloofde het recht van de heer van Helmond te erkennen.

Epiloog

In 1798 werden de heerlijke jacht-
rechten afgeschaft. In 1814 werden ze weer hersteld, om ten slotte in 1923 met de invoering van de jachtwet, als een van de laatste van de heerlijke rechten definitief te worden beëindigd. De jachtwet van 1954, laatstelijk gewij-
zigd in 1978, behartigt drie belangen: de landbouw, bescherming van wild-
soorten en de jacht als actieve recreatie. Vanaf het jaar 1852 is het jachtrecht in Nederland gekoppeld aan het eigen-
domsrecht. De jachtrechten kunnen wel worden verpacht. In Nederland mag men niet jagen zonder geldige akte. De Nederlandse wetgeving omtrent de jacht is sinds 1 januari 2018 vastgelegd in de Wet natuurbescherming. «

Noten:

- 1 Historisch wapen met een gladde loop, dat werd ontstoken met een lont.
- 2 Pertriseren: oud Nederlands voor patrijzen jagen, kwakkels vangen of op kwakkeljacht gaan.
- 3 Possessie: in betekenis van bezitting.

Bronnen:

- Jacht en stroperij in vroeger tijd, De Zuidwillemsvaart 4, 11 en 18 juli 1925 (JH).
- Wikipedia de vrije encyclopedie.

De Kamstraat

Een verdwenen straat in Helmond

door Wim Promper

Wanneer ik als kind, geboren op de hoek van de Markt en de Kamstraat, de straat in keek, leek het een eindeloze straat. Er zat een lichte buiging in waardoor het einde van straat niet zichtbaar was. In feite was het een vrij korte straat maar in mijn beleving van toen eindeloos. Maar toch kwam er een eind aan. Begin jaren 60 van de vorige eeuw sloeg de slopershamer genadeloos toe...

Het verhaal van de Kamstraat

Het is 23 mei 1418 als Jan Brycke, de natuurlijke zoon van wijlen Jan Brycke, heeft verkocht aan de zoon van Mathijs Blox, een huis en hof met toebehoren gelegen in Helmond in de Campstraet. Het is de eerste vermelding van de Kamstraat, toen nog Campstraet genoemd, naar het afgebakende stuk grond dat achter in de straat gelegen moet hebben, dat toen een

Kamp genoemd werd. Het woord Camp is verdwenen evenals het overgrote deel van de straat. Er zijn nog slechts twee woonadressen en een paar horecaken in wat nog rest van de Kamstraat. Eigenlijk is de Kamstraat, gelet op haar ontstaan, een bijzondere straat geweest. De straat is ontstaan als achterom voor de percelen aan de Veestraat en de Kerkstraat. De gronden van Helmond

Uitsnede uit minuutplan Centrum Helmond, Kadaster 1832.

Kamstraat richting Veestraat. Bij de auto het Vincentiushuis met daarnaast de ingang naar de Kegelbaan. Geheel links zijn de laatste arbeiderswoningen gesloopt. (Afbeelding RHCE)

binnen de wallen werden in langgerekte percelen in gebruik genomen, zoals op onderstaande uitsnede van het minuutplan 1832 van het kadaster is te zien.

Uitsnede uit de kaart van Jacob van Deventer met links de AA, boven de Veestraat, rechts de Kerkstraat en in het midden de Kamstraat. Onderaan de Wiel.

Je ziet nu dat de percelen, gelegen aan de Kerkstraat en de Veestraat haaks op elkaar staan. Om de percelen aan de achterzijde bereikbaar te maken is de Kamstraat ontstaan. De percelen aan de Veestraat werden doorsneden door een pad, de latere Kegelbaan, om de achterzijde van de woningen bereikbaar te maken. De Kamstraat die al voorkomt op de kaart van Jacob van Deventer, de oudst bekende kaart van Helmond uit circa 1540, loopt van de Veestraat, via de Wiel, richting Kasteel. Op de kaart van Van Deventer is duidelijk te zien dat de hele straat, zowel links als rechts, volledig is bebouwd.

Het doet daarom vermoeden dat het toen een belangrijke straat was. Dat was het echter niet. De Veestraat, de Markt en de Kerkstraat, waren de belangrijkste doorgaande straten. De Ameidestraat was minder van belang en daarom toen ook een stuk smaller. De Kamstraat had uitsluitend een binnenstedelijke functie en was nog smaller.

Huizen aan de voormalige Kamsteeg, die liep vanaf de Kamstraat tot aan de Kasteeltuin. (Afbeelding: RHCe)

Uit de akten in de archieven blijkt nergens dat de Kamstraat volledig bebouwd zou zijn geweest ten tijde van Jacob van Deventer. Er was eerder sprake van incidentele bebouwing aan de achterzijde van de percelen aan de Kerkstraat, dus aan één zijde van de straat. Naarmate de stad groeide werden er meer woningen gebouwd op de langgerekte percelen. Zo ontstonden de achterwoningen die vanaf de straat middels een smal gangetje bereikbaar waren. Als je goed zoekt vind je ook nu nog enkele van die gangetjes.

De echte groei van de bebouwing aan de Kamstraat begint pas zo rond 1800 wanneer aan de Wiel sprake is van de eerste fabrieksmatige textielindustrie in Helmond. De gronden, die toen nog ruim voor handen waren, waren al in bezit van bekende Helmondse families zoals Raaijmakers, Ramaer en Diddens. Het waren ook deze families die arbeiderswoningen lieten bouwen rond de fabriek. Zo ontstonden rijen woningen achter in de straat aan de westzijde bij de Wiel. Een groot aantal van deze woningen werden echter in de jaren 20 en 30 van

de vorige eeuw alweer gesloopt omdat ze van slechte kwaliteit waren en niet voldeden aan de eisen van de tijd. De vrijgekomen gronden werden onderdeel van het Kasteelpark dat, toen het kasteel in bezit kwam van de Gemeente Helmond, toegankelijk werd voor de bewoners van Helmond.

Je zou kunnen zeggen dat toen het begin werd gemaakt van het verdwijnen van de straat. Meer richting Veestraat, eveneens aan de westzijde van de straat had de familie Diddens gronden in bezit. Zij begonnen in het pand op de hoek van de Markt en de Kamstraat, rond 1810, met wat later uit zou groeien tot Diddens & van Asten. Ook deze fabrikant bouwde huizen voor zijn arbeiders. Eind negentiende eeuw schonk de familie Diddens gronden aan de kerk die er het, bij de wat oudere Helmonders, nog wel bekende Vincentiushuis op bouwde. Van hieruit werd door vaak vooraanstaande Helmondse families ondersteuning verleent aan minder bedeelden. Uiteraard onder toezicht van de, toen nog alom aanwezige, kerk. Concluderend kan gezegd worden dat de Kamstraat aan

de Westzijde geheel bebouwd is geweest en aan de oostzijde stonden slechts enkele woningen op achtereinden van percelen aan de Kerkstraat. In de twintigste eeuw stonden er dus niet alleen arbeiderswoningen. Tot aan de jaren 60 van de vorige eeuw huisvestte de straat ook notarissen, huisartsen een hotel/pension, café en ook Frans-Joseph van Thiel, de latere Tweede Kamer voorzitter had er zijn advocatenkantoor.

De jaren 20 en 30 van de vorige eeuw kenmerkten zich voor Helmond door de grote groei van de industrie, die zich met name gevestigd had aan de oostzijde van de Zuid-Willemsvaart met slechts een paar bruggen, terwijl de arbeiders voor het overgrote deel afkomstig waren van de andere kant van het kanaal. Dit zorgde voor grote opstoppen bij de bruggen. De gemeente werkte toen al aan plannen om dit verkeersprobleem

op te lossen. Alles kwam voorbij, zelfs een tunnel. In de jaren 40 stagneerde de groei door de Tweede Wereld Oorlog. Direct na de bevrijding in september 1944 begon een nieuwe groeispurt van de plaatselijke industrie. De welvaart steeg en daarmee ook het autobezit en de verkeersproblemen werden ten gevolge daarvan nog vele malen groter.

De Delftse professor Froger, een stedenbouwkundige van formaat (dacht men), werd binnengehaald. Dit was de opmaat voor een geweldige kaalslag in de historische binnenstad. Hij kwam op het onzalige idee om verkeersproblemen op te lossen door een 'snelweg' van oost naar west, over het kanaal, aan te leggen. In de volksmond werd dit de Luchtbrug genoemd. Ook binnen de plaatselijke politiek was er dusdanig veel weerstand dat er zelfs een 'Anti-Luchtbrug' partij werd opgericht die met vier zetels in de Raad

Oude panden aan de Kamstraat. Uiterts links de toegang tot het Kerkpaadje. (Afbeelding: RHCE)

kwam. En ondanks protesten bij de Raad van State, werd in september 1966 de luchtbrug, die de naam Kasteel-Traverse, had gekregen, geopend door de toenmalige minister van Verkeer- en Waterstaat, Ko Suurhof. De aanleg had, zoals gezegd, een geweldige impact op de stad. Wijken met statige, monumentale woningen, de kasteeltuinen, de Kamstraat, Kerkstraat en Zuid-Koninginnewal werden doorsneden door de nieuwe weg. Het maakte Froger blijkbaar weinig uit dat de stad voor, misschien wel altijd, verminkt zou worden door dit prestige project. Zelfs nu, 55 jaar later, zorgt de weg nog altijd voor een stedenbouwkundig probleem dat niet zonder torenhoge kosten opgelost kan worden. Een kleindochter van Froger vertelde eens toen Helmond ter sprake kwam 'oh, dat is die stad die mijn opa helemaal verpest heeft'.

De Kamstraat werd dus doorsneden bij de aanleg van deze weg. Voor de aanleg moesten de laatste arbeiderswoningen aan de Kamstraat en Kamsteeg gesloopt worden. Echter niet alleen de weg, ook de aanleg van een grote parkeerplaats voor

het winkelend publiek aan de Kegelbaan, die uitkomt op de Kamstraat, zorgde ervoor dat het laatste stukje van bebouwing aan de westkant van de straat verdween. Wat restte van de Kamstraat was de entree vanuit de Veestraat met zowel links als rechts de nog bestaande bebouwing tot aan de Kegelbaan. De straat had, afgezien van een doorgang naar de Kegelbaan, voor de stad geen functie meer. Het werd een desolaat stukje stad. Pas nadat het centrum een facelift kreeg en er aandacht kwam voor de geamputeerde straat, werd het wat beter. De straat en de omgeving werden opgeknapt. Dit was weer aanleiding was voor enkele horecazaken om er zich te vestigen. Hopelijk is dit het begin van een weer aantrekkelijk stukje stad. Maar de Kamstraat is weg! Voor eens en altijd. Of het moet zijn dat... Och nee, véél te duur. Ik zal het met herinneringen moeten doen. «

Zijn er mensen die foto's en/of herinneringen aan de Kamstraat en Kegelbaan hebben en die dat met mij willen delen dan ben ik ze daarvoor zeer erkentelijk. Alles is welkom. (w.promper@gmail.com)

Het spuihuisje aan de Kamstraat, gesloopt in oktober 1963. Het stond aan de rechterzijde gezien van De Wiel in de richting van de Veestraat. (Afbeelding: RHCE)

Begunstigers

van de **Heemkondekring Helmont**

BROECKX MAKELAARS

COENEN EN CO

FOTO LAMBERT VAN DE KERKHOF

IL BORGO HUIS MET DE LUTS

ISERO HELMOND

DE JONGH DAK EN BOUWSERVICE

KUIJPERS BUSINESS PARTNERS B.V.

LAUMÉ RECLAME-DRUKWERK

METAAL MAKELAAR RUUD GRIJPSTRA

MOSMAN AUTOSCHADE

SPOORMAKERS NOTARISSEN

NOTEN GRAFMONUMENTEN HELMOND

RABOBANK

DE RIJK VAN DE WESTERLO ADVOCATEN

SMITS + PRICK ACCOUNTANTS EN ADVISEURS

VAN NUENEN RIJWIELHANDEL

VERHAGEN & CO SCHILDERWERKEN EINDHOVEN EN HELMOND

WIJNHUIS HELMOND

Een voorspoedig |
33.

VERTEGENW. VAN N.V. MARTINIT, A'DAM

FRANS

HELMOND

SCHAMPERS

ETERNIT PRODUCTEN
GOOD-HOPE CEMENT
NATUURLEIEN, WAND-
EN VLOERTEGELS

AARLE-RIXTELSCHEWEG 8 HELMOND TEL. 661
KANTOOR EN MAGAZIJN KANAALDIJK N° 24